

9. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 419–656.
10. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – С. 149–419.
11. Тенбрук Ф. Репрезентативная культура / Ф. Тенбрук // Социологическое обозрение. – 2013. – Т. 12. – № 3. – С. 93–118.

Санівський А. М.

ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРЫ ПОТРЕБНОСТЕЙ
В ТВОРЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ В. СУХОМЛИНСКОГО

В статье проанализированы труды В. Сухомлинского с целью выяснения видения педагогом системы формирования культуры потребностей учащихся. Автор выделяет следующие культурные потребности, формированию которых педагог уделял особое внимание: потребности в родительской любви, доброте, труде, учебе и саморазвитии, взаимодействии с природой, эстетике взаимосвязи учителей и учеников, взаимоотношениях в обществе.

Рассмотрены педагогические поиски В. Сухомлинского, связанные с вопросом разработки педагогической программы свободного и всестороннего развития и формирования культурных потребностей ребенка через систему отношений Радости, Красоты, Добра, Справедливости в педагогическом процессе.

Ключевые слова: В. Сухомлинский, культурные потребности, формирование культурных потребностей, духовные ценности, нравственное и эстетическое воспитание.

Sanivskyi O.M.

PROBLEM OF CULTURE NEEDS IN V. SUKHOMLYNSKYI'S CREATIVE HERITAGE

In the article were the papers of V. Sukhomlynskyi have been analyzed aimed at the educator's clarified vision of students' culture needs formation system. The author identifies the following cultural needs: the need for parental love, kindness, work, education and self-development, interaction with nature, teachers-students' aesthetic relationship, interrelations in society.

The core of the concepts like «culture», «need», «cultural needs» was explained. The attention was focused on the teacher's qualification and his role in of his pupils' cultural needs formation that could become possible only when the relationship between them are real and true.

Pedagogical researches of V. Sukhomlynskyi have been examined. They were related to the issues of free and comprehensive educational programs and the formation of the child's cultural needs development through relationships of Joy, Beauty, Goodness and Justice in the pedagogical process.

It was concluded that pupils' cultural needs formation is the goal and is major in the system of education as V. Sukhomlynskyi said only spiritual person could be a real citizen. One of the most subtle and clear technology in the pedagogical creation according to V. Sukhomlynskyi is every child's spiritual life forming and all school community harmony of joys. He emphasized that educator's skill could be seen through the way of child's cultural needs creating and inspiring the kid for achievement its personal ideal. All this could become the subject of further scientific research.

Keywords: V. Sukhomlynskyi, cultural needs, the formation of cultural needs, spiritual values, moral and aesthetic education.

Рецензент: Моїсєєв С. О.

УДК 37.013:37.017.92

Сараєва О. В.*

УРАХУВАННЯ ДУХОВНИХ ПОТРЕБ ДИТИНИ – КЛЮЧОВА ІДЕЯ
ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

У публікації схарактеризовано педагогічну систему В. Сухомлинського як гуманістичну, що має антропологічний характер, а також визначено основні ідеї педагогічного світогляду павлівського учителя. Авторкою на основі аналізу ґрунтовних праць В. Сухомлинського

* © Сараєва О. В.*

з'ясовано специфіку його поглядів на виховання дитини в колективі. У процесі діяльності в Павлиші склався специфічний підхід до виховного процесу, що в окремих питаннях суперечив поглядам офіційної педагогіки. Установлено, що ідея формування і врахування духовних потреб особистості була ключовою в педагогічній системі В. Сухомлинського, тому індивідуальне в ній було основою для формування колективного.

Ключові слова: дитячий колектив, духовні потреби дитини, гуманізм, педагогічна система В. Сухомлинського, індивідуальне, колективне.

Сучасне суспільство створює оптимальні умови для виховання підростаючого покоління. Діяльність навчальних закладів і позашкільних установ спрямована на розвиток індивідуального потенціалу учня, формування сфери інтересів та ціннісних орієнтацій кожного. Крім того врахування особистих потреб та інтересів школярів відбувається в процесі тісного поєднання з вимогами дитячого колективу. Такий синтез у вихованні передбачає організацію діяльності з оптимальною взаємодією індивідуального та колективного.

В історії національної педагогічної думки наявний досвід виховних систем, в яких здійснено теоретико-практичні напрацювання в окресленому напрямку. Сьогодні в світлі сучасних підходів актуальним видається досвід А. Макаренка, В. Сухомлинського та інших педагогів, які активно працювали в галузі виховання підростаючого покоління.

Особливу увагу привертає гуманістична педагогічна система В. Сухомлинського, що має антропологічний характер і ґрунтується на таких положеннях як «уміння бачити в кожному вихованцеві індивідуальність, унікальність і неповторність кожної особистості й прийняти її такою якою вона є; глибоке вивчення особистості вихованця, його статус у виховному процесі; встановлення індивідуально-особистісних стосунків з кожним вихованцем; організація особистісно орієнтованої виховуючої діяльності в класному колективі на основі індивідуальних особливостей учнів; організація середовища виховання як процесу самопізнання і саморозвитку особистості; індивідуальний коректив у вихованні окремих школярів» [6].

Окремі аспекти педагогічної діяльності та спадщини В. Сухомлинського були предметом теоретико-методологічних досліджень авторитетних учених Н. Калініченко, В. Кузя, О. Петренко, Н. Побірченко, В. Риндак, О. Савченко, О. Сухомлинської, В. Федяєвої й історико-педагогічних розвідок молодих науковців А. Аллагулова, С. Гергуль, Л. Заліток, О. Тимофеевої та ін.

У контексті предмета нашого дослідження привертають увагу дисертаційні роботи Г. Бучківської, Г. Калмикова, В. Лоскутова та Р. Позинкевича. Науковці з різних теоретико-методологічних позицій розглядали питання, пов'язані з окремими аспектами проблеми дитячого колективу. Так, з позицій комуністичної методології В. Лоскутовим визначено своєрідність принципів соціалістичного гуманізму, оптимізму й колективізму [3]. Автором доведено, що саме ці принципи становили основу педагогічних систем, розроблених А. Макаренком і В. Сухомлинським, і були визначальними в галузі ідейно-морального виховання учнів. Крім того дослідник шляхом порівняльного аналізу теоретичних основ і шляхів практичної реалізації цих принципів у педагогічному доробку А. Макаренка і В. Сухомлинського розкриває спадковість поглядів видатних педагогів в ідейно-моральному вихованні. Також приділяє увагу визначенню форм і методів застосування моральних заповідей В. Сухомлинського у практиці роботи вітчизняної школи середини 70-х рр. ХХ ст., виокремлює характерні ознаки принципів, обґрунтованих В. Сухомлинським. Специфічним для Василя Олександровича, на думку В. Лоскутова, стало вміння зрозуміти діалектику співвідношення колективного та індивідуального впливу на особистість.

Основні положення В. Сухомлинського щодо виховання шкільного колективу на засадах радянської ідеології та марксистсько-ленінської методології проаналізував

Р. Позинкевич [5]. Він визначив притаманні школі В. Сухомлинського принципи, форми організації, методи виховання учнівського колективу і колективізму як риси підлітка, а також з'ясував, що павлиський педагог обґрунтував, розширив та удосконалив організаційно-виховну діяльність педагогічного колективу, надавши їй таких рис, як відносно більша завершеність, цілеспрямованість, внутрішня єдність, прагматичність, взаємозумовленість застосовуваних форм організації і методів виховання.

З позицій об'єктивного наукового та гуманістичного підходів представлено Г. Калмиковим теорію формування стосунків між особистістю і колективом, що ґрунтується на авторському розумінні В. Сухомлинським виховання [2]. Дослідником репрезентовано методика педагога-новатора, у структурі якої представлені такі компоненти, як мета, завдання, методи, організаційні форми й засоби виховання відносин між особою і колективом. Дослідник дійшов висновку, що Василем Олександровичем у Павлищі було створено «цілісну, авторську, оригінальну, самобутню методика формування ідейно-громадських, моральних, естетичних, інтелектуальних, трудових, ігрових відносин між особою і колективом» [2, с. 17]. До розв'язання цієї проблеми педагог-новатор підійшов з позиції гуманізму. Проаналізовано й узагальнено практичний досвід В. Сухомлинського, висвітлено сутність його підходів до спільної діяльності сім'ї та школи, до ролі педагога у побудові взаємин між особою і колективом.

З якісно нових культурологічних позицій інтерпретовано Г. Бучківською погляди В. Сухомлинського на виховання в учнівському колективі [1]. Нею визначено авторське тлумачення основних ознак виховуючого колективу, шляхів його створення, розкрито технологію виховання особистості в колективі. У дисертаційному дослідженні виокремлено дві групи умов ефективного впливу учнівського колективу на особистість за В. Сухомлинським:

- ті, що впливають з особливостей певного колективу (авторитетність колективу як джерела духовного і морального збагачення особистості, різнобічність та різноманітність діяльності колективу, культура взаємовідносин в колективі);
- ті, що пов'язані з індивідуальними особистісними чинниками (повага до особистої гідності дитини, можливість задоволення потреб і інтересів особистості в колективі, чуйність як здатність колективу враховувати сприймання особистістю тих чи інших форм впливу) [1].

Таким чином, у сухомлиністиці наявний окремий пласт досліджень, які видаються суголосними з предметом нашої розвідки. Однак ідея врахування духовних потреб дитини, на якій ґрунтується педагогічна система В. Сухомлинського, не знайшла належного відображення в історико-педагогічних розвідках.

Мета нашої публікації полягає в аналізі ідеї формування та врахування духовних потреб дитини як ключової в гуманістичній педагогіці В. Сухомлинського, а також визначенні шляхів її реалізації в педагогічному процесі Павлиської школи.

Василь Олександрович проблемі неповторності кожної дитини, створенню оптимальних умов для формування та врахування духовних потреб дитини присвятив свої концептуальні праці «Воспитание коллективизма у школьников» (1956), «Духовний світ школяра» (1960), «Людина неповторна» (1962), «Сто порад учителю» (1967), «Павлиська середня школа» (1969) та ті, що були опубліковані після 1970 р., – «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» (1970), «Як виховати справжню людину» (1970), «Розмова з молодим директором школи» (1973). У них педагог не лише теоретично обґрунтував свої погляди, а й простежив розвиток конкретних дітей, умови їхнього життя, діяльності, аналізував кожну педагогічну ситуацію, робив висновки, любив і виховував кожну дитину, прагнув, щоб вона стала справжньою щасливою Людиною і Громадянином.

Василь Олександрович наголошував, що кожен вихованець – неповторний, має свої позитивні й негативні риси. Вихователь має глибоко володіти знаннями вікової та педагогічної психології, на основі яких застосовувати до вихованців індивідуальний

підхід. У жодному разі не пристосовуватися до дитини, а дбайливо торкатися її думки, почуття, волі. Адже на дитину може впливати багато як позитивних, так і негативних чинників (сім'я, друзі, школа, прочитана книга). Завдання вихователя полягає в тому, щоб забезпечити якомога більше позитивних впливів, емоцій. «Далеко не кожен вихованець, – переконаний В. Сухомлинський, – може «відкрити порох», виявити успіхи в теоретичному мисленні, стати математиком чи фізиком, філологом чи істориком. Але кожен вихованець є Людиною» [9, с. 88]. Усе прекрасне, що існує в навколишньому світі і створене людиною для інших, має доторкнутися до серця дитини й облагородити її. Позитивне емоційне забарвлення, участь у роботі, насиченій турботою про інших, створюють арсенал спогадів дитинства, які незалежно від віку завжди хвилюватимуть серце дитини. «У моїй педагогічній системі, – писав педагог, – стало правилом: кожній людині протягом усього життя мусять сяяти вогники дитинства – хвилюючі спогади про те, що створено в роки дитинства власними руками для людей» [10, с. 82]. Вихователь мусить розпізнати нахили, інтереси дитини і допомогти їй реалізуватись в обраному напрямку. Справжнє навчання не повинно пригнічувати особистість, гальмувати її розвиток, а навпаки – допомогти педагогу визначити її нахили й спрямувати процес на розвиток творчої індивідуальності.

Характерною рисою педагогічного світогляду В. Сухомлинського є дитиноцентризм, що утверджується й як осереддя його педагогічної системи, і ґрунтується на наближенні педагогічної діяльності до індивідуальних рис кожної дитини.

Кожна авторська педагогічна система має свої особливості, що визначають її неповторність і унікальність. «Однією з особливостей моєї педагогічної системи є мова серця», – відзначав Василь Олександрович. У це поняття він вкладає «відносини в дитячому колективі, які мають емоціональний смисл, іншими словами – емоціональний підтекст тих небагатьох розмов, бесід, які мають місце в дитячому колективі» [11, с. 87]. В. Сухомлинський прагнув, щоб життя дітей було насичене різноманітними подіями і вони вчилися не бути байдужими до всього, що їх оточує.

Таким чином, спеціальне створення сприятливого емоційного середовища, опора на позитивне, створення ситуації успіху визначають особливість педагогічної системи В. Сухомлинського.

У практиці роботи Павлиської середньої школи на основі ідеї врахування духовних потреб дитини було побудовано всю діяльність. Це підтверджено під час роботи психологічних семінарів, на яких В. Сухомлинський виступав із доповідями «Про неприпустимість обговорення в колективі окремих вчинків дітей, підлітків, юнаків і дівчат», «Про неприпустимість «сильних», «вольових» засобів впливу на учнів», «Роль колективу у вихованні поваги учня до самого себе», «Дисципліна і почуття обов'язку», «Підлітковий конформізм і виховання колективу підлітків» [7, с. 116-119], змістове наповнення та тематична приналежність яких свідчить про особливу увагу до проблеми дитячого колективу й визначає авторську позицію педагога-новатора.

Поділяємо думку академіка О. Сухомлинської, яка акцентує на положенні про важливість у Павлиші кожної дитини, яку потрібно поважати, виховувати, що з особистостей складається колектив. Ольга Василівна доходить висновку, що «ідеї колективізму, характерні, можна навіть сказати, невід'ємні від радянської педагогіки того часу, все частіше заступаються у Сухомлинського думками і помислами про кожну окрему дитину» [7, с. 37].

У процесі діяльності у Василя Олександровича склався авторський особливий підхід до виховного процесу, що в окремих питаннях суперечив загальноприйнятим поглядам офіційної радянської педагогіки. Так, педагог був переконаний, що метою комуністичного виховання є «людина, а колектив лише засіб в досягненні цієї мети» [12, с. 235]. Для цього важливо сформулювати уявлення молоді про ідеал виховання, що уособлює особистість комуніста, в якому відсутні будь-які негативні риси, який здійснює вчинки на честь високої мети. Для Василя Олександровича комуніст

є втіленням усіх найкращих рис людини, а комуністичні ідеї зосереджують уявлення про найвищі людські цінності. «Люди, для яких правила комуністичної моралі стають правилами особистої поведінки, – наголошував учений, – відзначаються високою принциповістю» [8, с. 36]. Крім того педагог підкреслював, що «найважливішою рисою комуніста є оптимістичне ставлення до життя» [там само, с. 38]. Отже, педагог ідеалізував образ комуніста, втілюючи в ньому найкращі загальнолюдські і національні якості особистості.

Поділяючи думку А. Макаренка, що колектив – могутній засіб виховання, В. Сухомлинський був переконаний в обмеженості його виховного потенціалу і називає його «дуже гострим інструментом». Оскільки в окремих випадках виникає небезпека не «перегнути палицю», зашкодити тим самим дитині або створити ситуацію, коли колектив як виховний засіб відмовляє й переходить на бік дитини.

Однак водночас переконливо заперечував і навіть називав непедагогічним твердження А. Макаренка, що в подібному випадку «надання переваги інтересам колективу повинно бути доведено до кінця, навіть до нещадного кінця» [12, с. 236]. В. Сухомлинський же обстоював думку, що в кожній особистості має бути особистий духовний світ, в який ніхто не має права втручатись, і колектив також. У будь-якій конфліктній ситуації в дитячому колективі він пропонував віднайти таке рішення, що не зашкодить дитині й її інтересам, а навпаки сприятиме формуванню позитивних рис характеру. Рекомендує застосовувати індивідуальні методи виховного впливу, бесіди й так звану «парну педагогіку» тобто «безпосередній вплив вихователя на світ особистості, що формується» [12, с. 237].

Російський сухомлиніст М. Мухін справедливо зазначає, що особлива роль колективу в педагогічній системі В. Сухомлинського пов'язана з тим, що його «провідною домінантою виступає не колективне «Ми», а автономне «Я» [4, с. 115].

Тільки в основі гуманістичної педагогіки Василя Олександровича може бути теза «духовний світ колективу і духовний світ особистості формуються завдяки взаємному впливу. Людина багато черпає в колективі, але і колективу немає, якщо немає багатогранного, духовно багатого світу людей, які його складають» [12, с. 237]. Завдяки такій взаємодії і можливий повноцінний розвиток індивідуальності дитини, що є основою для формування повноцінного дитячого колективу.

Проведений історико-педагогічний аналіз довів, що вся педагогічна система В. Сухомлинського була спрямована на врахування потреб, інтересів та запитів кожної окремої дитини. Ця ідея була ключовою і в концепції павлиського учителя. У практиці роботи використовувався системний підхід, орієнтація на особистість дитини, тому в ній індивідуальне стало основою для формування колективного.

Перспективним визнаємо розгляд етнопедагогічних основ педагогічної системи В. Сухомлинського, вивчення становлення його педагогічного світогляду, а також практичних аспектів формування дитячого колективу в Павлиській середній школі.

Література:

1. Бучківська Г. В. Розвиток В.О.Сухомлинським теорії і практики виховання в учнівському колективі : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Бучківська Галина Вікентіївна. – Чернівці, 2001. – 214 с.
2. Калмиков Г. В. Проблеми взаємин між особою і колективом у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Калмиков Г. В. – Слоб'янськ, 2000. – 203 с.
3. Лоскутов В. А. Проблемы идейно-нравственного воспитания школьников в педагогическом наследии А. С. Макаренко и В. А. Сухомлинского : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Лоскутов В. А. – К., 1977. – 218 с.
4. Мухин М. И. Педагогическая система В. А. Сухомлинского: традиции и новаторство : монография / Мухин Михаил Иванович. – 2-е изд. испр. – Соликамск, 1999. – 370 с.

5. Позинкевич Р. А. Теория и практика воспитания школьного коллектива в педагогическом наследии В. А. Сухомлинского : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Позинкевич Ростислав Александрович. – К., 1980. – 214 с.
6. Старцева И. А. Педагогическая антропология В. А. Сухомлинского: опыт воспитания человеческой индивидуальности : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Старцева И. А. – Екатеринбург, 2002. – 231 с.
7. Сухомлинська О. В. Школа Сухомлинського у Павлиші – погляд крізь призму часу: науково-популярне видання / О. В. Сухомлинська. – К. : Педагогічна думка, 2013. – 124 с.
8. Сухомлинський В. О. Формування комуністичних переконань // Вибр. тв. : в 5т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 7-146.
9. Сухомлинський В. О. Моя педагогічна система: [З неопублікованої книги «Педагогічна культура»] / В. О. Сухомлинський // Радянська школа. – 1988. – № 6. – С. 87-91.
10. Сухомлинський В. О. Моя педагогічна система: [З неопублікованої книги «Педагогічна культура»] / В. О. Сухомлинський // Радянська школа – 1988. – № 7. – С. 79-84.
11. Сухомлинський В. О. Моя педагогічна система: [З неопублікованої книги «Педагогічна культура»] // Радянська школа – 1988. – № 8. – С. 87-91.
12. Этюды о В. А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы / сост. О. В. Сухомлинская. – К. : Акта, 2008. – 430 с.

Saraeva E. V.

УЧЁТ ДУХОВНЫХ ПОТРЕБНОСТЕЙ РЕБЁНКА – ОСНОВНАЯ ИДЕЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ В. СУХОМЛИНСКОГО

В публикации охарактеризована педагогическая система В. Сухомлинского как гуманистическая и антропологическая, а также определены основные идеи педагогического мировоззрения павлышского учителя. Автор, опираясь на анализ основательных работ В. Сухомлинского, установила специфику его взглядов на воспитание ребёнка в коллективе. Выяснила, что идея формирования и учёта духовных потребностей личности является ключевой в его педагогической системе, поэтому индивидуальное выступало первоосновой для формирования коллективного.

Ключевые слова: детский коллектив, духовные потребности ребёнка, гуманизм, педагогическая система В. Сухомлинского, индивидуальное, коллективное.

Saraieva O. V.

THE CHILD'S SPIRITUAL NEEDS CONSIDERATION AS THE MAIN IDEA OF V. SUKHOMLINSKYI'S PEDAGOGICAL SYSTEM

The publication characterizes the V. Sukhomlinskyi's educational system as a humanistic, anthropological one aimed to take into consideration needs and interests of every child. The characteristic feature of V. Sukhomlinskyi's pedagogical outlook consists in its focus on the child, personality which is claimed to be the center of the educational system and is based on the approximation of a pedagogical activity to individual features of every pupil. Author, thorough analysis of Sukhomlinskyi's papers «Educating the Schoolchildren as Collectivists» (1956), «The Pupil's Spiritual World» (1960), «The Unique Man» (1962), «A Hundred Advice To a Teacher» (1967), «Pavlysh secondary school» (1969), «All-Rounded Personality's Education Problems» (1970), «The Ways of Educating a Real Human» (1970), «Conversations with the Fresh-Coming School Principal» (1973); the specific features of his theoretical and practical problems of a child's educational component within the children's collective have been established. It turned out that the idea of forming and considering the person's spiritual needs is the key to Sukhomlinskyi's educational system because it acts as an individual fundamental principle for the collective formation. In the course of Vasilyi Alexandrovich pedagogical activity a specific approach to the educational process was formed, contrary to the official views in Pedagogy on certain issues. Sharing the Makarenko's idea that the collective is a powerful means of education, V. Sukhomlinsky was convinced of it's limited educational potential and called him a «very sharp instrument».

Keywords: children's collective, the spiritual needs of the child, humanism, V. Sukhomlinskyi's pedagogical system, individual, collective.